

УДК: 94 (477.7) "192/193" (= 163.2)

**ПІДГОТОВКА БОЛГАРСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРАЦІВНИКІВ
У ПРЕСЛАВСЬКОМУ ПЕДТЕХНІКУМІ
(20–30-ті роки ХХ ст.)**

Альона СЕНЮК

*Запорізький національний університет
пр. Леніна 74, Запоріжжя, 69063
Кафедра джерелознавства, історіографії
та спеціальних історичних дисциплін
e-mail: Alena_sn@ukr.net*

У статті висвітлюється роль Преславського педтехнікуму для культурно-освітнього розвитку болгарської етнічної групи України в 20–30-х роках ХХ ст., визнаються особливості організації та змісту навчального процесу. В результаті аналізу автор доводить, що, попри активний ідеологічний та політичний вплив на викладачів та студентів, навчальний заклад став культурно-методичним центром болгарського національного відродження в Україні, який не просто готував кваліфікованих вчителів, а виховував національну інтелігенцію.

Ключові слова: Україна, болгарські національні райони, Преславський педтехнікум, національна освіта, коренізація.

В умовах значної етнічної строкатості населення Півдня України актуальним залишається завдання створення однакових умов для розвитку мови, культури, освіти всіх національностей, що населяють цей край. У цьому контексті важливе значення мають питання історії підготовки в минулому освітніх кадрів для національних шкіл – вивчення їх дасть змогу визначити нові напрями ефективного розвитку сучасного багатонаціонального освітнього середовища. У цьому контексті особливе значення має історичний досвід 20–30-х років ХХ ст., оскільки саме в цей період в Україні було закладено правову основу для вирішення проблем культурно-освітнього розвитку етнічних меншин. При цьому особлива увага приділялася розширенню мережі національних шкіл, що, в свою чергу, зумовлювало потребу в педагогічних кадрах.

Попри активне дослідження науковцями розвитку освіти національних меншин у зазначений період, все ще недостатньо уваги приділено підготовці педагогічних кадрів для болгарських шкіл. Особливе значення у дослідженні нашої теми має монографія М.Дихана "Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр."¹. Цінність даної праці полягає у тому, що це – одне з перших досліджень, де згадується про Преславський педагогічний технікум. Автор звертає увагу на багато невідомих фактів та підтверджує їх архівними матеріалами. Заслуговує на увагу і монографія болгарського вченого В.Калоянова², написана на широкій документальній ба-

¹ Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. Київ, 1973. 159 с.

² Калоянов В. Българската просвета през 20-те и 30-те година на ХХ век. София, 2005. С.60–94.

зі. Автор, досліджуючи культурно-освітні процеси болгар Таврії, описує особливості створення та розвитку педагогічного технікуму. Діяльність Преславського педтехнікуму принагідно висвітлена у працях В.Міткова³ та О.Савченко⁴.

З огляду на це, пропонується стаття має на меті розкрити роль Преславського педтехнікуму в підготовці педагогічних кадрів для болгарських шкіл України в 20–30-х роках ХХ ст., визначити особливості організації й змісту навчального процесу болгарського педтехнікуму у визначений період.

Переселившись на українські землі, болгари з самого початку змушені були вирішувати нелегкі проблеми не тільки господарського, а й духовного життя, насамперед збереження своєї мови, традицій, звичаїв, фольклору тощо. Вже в перше десятиліття після переселення болгари почали відкривати свої школи. Проте ігнорування урядом Російської імперії культурних потреб етнічних меншин, зокрема болгар, складна економічна й політична ситуація, що склалася в Україні після революції 1917 р. та громадянської війни, призвели до занепаду освітніх установ.

Лише у 20-ті роки ХХ ст. за сприятливих адміністративно-політичних, соціально-економічних та культурних умов став можливим розвиток національної освіти у болгарських селах. Це було зумовлено, передусім, впровадженням у життя політики коренізації, створенням болгарських національних районів, висуненням на керівні посади представників корінної національності. Реалізація програм культурного будівництва і проведення політики коренізації передбачали розширення мережі навчальних закладів національних меншин. Підвищенню інтересу у представників болгарського етносу до освіти рідною мовою сприяло також зростання заможності болгарського села у роки НЕПу.

Законодавчою основою розвитку освіти в болгарському середовищі стало прийняття урядом УСРР “Кодексу законів про народну освіту УСРР” (листопад 1922 р.), в якому гарантувалося право “населенню всіх націй і національним меншостям, що населяють Україну, виховання і навчання на їх рідній мові”. Це було підтверджено резолюцією “З національного питання” XII з'їзду РКП (б) (квітень 1923 р.), в якій вимагалось забезпечити права національних меншин, вести підготовку національних кадрів, робити конкретні кроки в розвитку національної освіти і культури⁵. Згідно з постановою Ради Народних Комісарів УСРР “Про організацію Центрального Бюро по освіті молдаван і болгар” (1924), у Харкові було створено Центральне Болгарське Бюро освіти, що значно активізувало розвиток національної освіти⁶.

Таким чином, питання про права національних меншин, зокрема болгар, у сфері народної освіти набуло в УСРР принципового значення й законодавчого оформлення. Відтак, з початку 20-х років в Україні почала створюватися система національної освіти, яка охоплювала початкову, середню та вищу школи⁷.

³ Мітков В.В. Болгары на Запорожской земле: страницы истории и культуры. Запорожье, 2007. С.70–81.

⁴ Савченко О.І. До питань про Преславський болгарський педагогічний технікум // Етнокультурні процеси на Півдні України в ХІХ–ХХ ст. Збірка наукових праць ІІІ Регіональної наукової конференції 14–15 вересня 2000 р. Запоріжжя, 2000. С.104–108.

⁵ Мельник Н.І. Національно-культурний розвиток болгарської меншини України в 20–30-х рр. ХХ ст.: Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 1996. С.110.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО м. Київ). Ф.166. Оп. 4. Спр.973. Арк.69.

⁷ Дихан М.Д. Българските национални райони в Украйна през 20–30-те години. С.79.

Щодо болгар це було складне завдання через відсутність серед них “відповідних радянських” педагогічних кадрів, оскільки в царській Росії системи підготовки національних кадрів не існувало, лише російські та німецькі школи були більш-менш забезпечені вчителями. Від вирішення цієї проблеми залежав успіх політики коренізації загалом⁸. Проте певний досвід у підготовці учителів-болгар все ж існував. Ще 1875 р. в Преславі почало діяти вище училище для підготовки викладачів болгарських початкових шкіл, яке з часом було реорганізоване в учительську семінарію. В роки революції семінарія припинила своє існування⁹.

Лише в 20-х роках перехід до загальної безкоштовної освіти зумовив потребу у відновленні підготовки викладачів для болгарських шкіл, оскільки розвиток нових суспільних відносин без кваліфікованих фахівців неможливий¹⁰. З огляду на це, першочерговим завданням у вихованні робітничо-селянської інтелігенції стала докорінна перебудова системи навчально-виховної роботи, кардинальна зміна соціального складу студентів, встановлення тісних зв'язків між навчальними закладами і виробничими підприємствами. Зважаючи на це, окружні органи просвіти прийняли рішення про відновлення підготовки спеціалістів для болгарських національних шкіл. Першим кроком у цьому напрямі стало відкриття у 1921 р. болгарських трирічних педагогічних курсів у селі Преслав (Ногайський район Бердянської округи Катеринославської губернії), які 1925 р. були перетворені на технікум¹¹.

Історія болгарського педагогічного технікуму як вищого навчального закладу не тривала. Її можна поділити на два етапи: перший охоплює 20-ті роки, коли технікум став осередком національного відродження освіти і культури болгар України; другий припадає на 30-ті роки – час занепаду і, зрештою, закриття¹².

Організація навчального процесу в Преславському педтехнікумі потребує детального розгляду. Педтехнікуми (як і трирічні педкурси) отримали статус вищих навчальних закладів у галузі професійної педагогічної освіти, які готували вчительські кадри з вищою освітою. Навчальний план педтехнікумів був розроблений та ухвалений у лютому 1925 р. Методкомом Головпрофосвіти УСРР, що свідчить про запровадження централізованого підходу до підготовки національних педкадрів в Україні, контролю за змістом цієї підготовки з боку вищих державних органів управління освітою. У “Пояснювальній записці до навчального плану педтехнікуму” повідомлялося, що організаційна структура педтехнікуму УСРР залишалася такою ж, як і для трирічних педкурсів¹³.

Термін навчання у Преславському педтехнікумі становив три роки. Кожен рік ділився на триместри. Через недостатню підготовку в школі абітурієнти один рік навчалися на підготовчих курсах, які виконували роль проміжної ланки між семирічкою і

⁸ Мельник Н.І. Національно-культурний розвиток болгарської меншини України в 20–30-х рр. ХХ ст. С.110.

⁹ Пачев С.І. Преславська учительська семінарія та її роль у розвитку освіти Північної Таврії // Збірник наукових праць Бердянського педагогічного інституту. Історія. Бердянськ, 2000. С.119.

¹⁰ Савченко О.І. До питань про Преславський болгарський педагогічний технікум. С.104–108.

¹¹ ЦДАВО. Ф.166. Оп. 4. Спр.820. Арк.2.

¹² Калоянов В. Българската просвита през 20-те и 30-те година на ХХ век. С.64

¹³ Пояснювальна записка до навчального плану Педагогічного Технікуму (31 березня 1925 р.) // Бюлетень Національного Комітету Освіти. 1925. № 10. С.29–33.

середнім спеціальним навчальним закладом. Щоб поступити на курси, необхідно було скласти іспити за програмою семирічки. Вік абітурієнтів становив від 16 до 30 років¹⁴.

Студентам технікуму, як правило, надавалися стипендії, що, звичайно ж, заохочувало їх до навчання. Так, у 1924 р. для Преславських педкурсів Центральна Стипендіальна комісія затвердила 28 стипендій¹⁵.

У другій половині 20-х років загальна кількість студентів не перевищувала 150 осіб. Так, у 1925/26 рр. навчалось 150 студентів, 1927/28 рр. – 134, 1928/29 рр. – 128, 1929/30 рр. – 143. На початку 30-х років їх кількість значно зросла: наприклад, у 1931/32 навчальному році було 223 студенти, а в 1932/33 – 264. Більшість студентів становили болгари, які здебільшого походили із селянських родин, сімей службовців та родин наймитів¹⁶.

Система присвоєння кваліфікації спеціаліста на той час була своєрідною. Після успішно закінчених трьох курсів студент складав іспити перед кваліфікаційною комісією і скеровувався на практику до початкової школи, одночасно він отримував тему дипломної роботи, над якою повинен був працювати упродовж року. Кваліфікаційна комісія технікуму заслуховувала звіт молодого спеціаліста та приймала захист дипломної роботи. Після цього студент отримував спеціальність “працівник Соцвиху (соціалістичне виховання) у трудшколі”¹⁷.

У дипломних роботах найчастіше розглядалися педагогічні питання. Ось деякі з тем випускників 1924 р.: “Отстающие и одаренные дети” (Т.Безродна), “Школа и жизнь – одно неразрывное целое” (М.Дуйловська), “Дисциплина старой и новой школы и роль учителя” (П.Матова), “Педагогическое значение детских игр” (С.Штенчелов), “Сенсорное воспитание” (О.Фуклев), “Школьный музей и его организация” (І.Хаджийська). Водночас значна частина тем була сформована під впливом радянської ідеології, наприклад: “Трудовое воспитание в пролетарском обществе” (П.Подмазіна), “Психология пролетарских детей” (Д.Долганов), “Национальный вопрос в деле воспитания детей в связи с интерпретацией задач просвещения” (І.Панченко), “Политико-просветительская работа – революционный долг народного учителя” (М.Донченко), “Воспитание детей о Марксистской точке зрения” (Д.Матвеев), “Как борются с религиозными чувствами и традициями детей” (Б.Мартыненко)¹⁸.

Наведені теми свідчать про те, що національна політика в освіті розглядалась як ефективне знаряддя у боротьбі за побудову соціалістичного суспільства. Простежується також взаємозалежність теми та характеристики студента. Студенти, роботи яких відповідали новій ідеології, отримали найкращі характеристики і рекомендації для роботи у соцовосі та політпросвіті. Студенти, які писали на “менш актуальні” теми і не були членами партії, отримували посередні характеристики і, відповідно, рекомендації роботи в лікбезі. Отже, вже на початку 20-х років на політичне виховання вчителів та студентів зверталась особлива увага. В одному зі звітів про стан болгарських шкіл від-

¹⁴ ЦДАВО. Ф.166. Оп.6. Спр.5285. Арк.100.

¹⁵ Там само. Оп.3. Спр.999. Арк.16.

¹⁶ Там само. Оп.10. Спр.825. Арк.155.

¹⁷ Там само. Оп.6. Спр.5285. Арк.100–106.

¹⁸ Там само. Оп.4. Спр.820. Арк.7–8.

значався невисокий рівень політичного виховання вчителів. Причину цього вбачали у недостатній забезпеченості болгарських сіл партійним та радянським керівництвом¹⁹.

Для подолання цієї "проблеми" Центральне Болгарське бюро при ЦК КП(б)У і болгарська секція Народного комісаріату просвіти УРСР прийняли рішення запросити на роботу в технікум болгарських політемігрантів Марка Генчева, Невелу Генчеву, Райну Кандеву, Василя Дімітрова, Спаса Спасова, Івана Димова та ін.²⁰. Діяльність болгар-політемігрантів не обмежувалася викладанням, вони брали активну участь у партійній, громадській, господарській, культурній сферах життя. Викладачі технікуму були членами преславського партійного осередку, а також шефами преславської наймитської школи, сільбуду, брали участь у кампаніях виборів до сільрад, очолювали різноманітні громадські організації тощо²¹.

За таких умов партійного керівництва особлива увага приділялася змісту освіти. Насичена навчальна програма педтехнікуму була спрямована на виховання спеціалістів у дусі соціалізму. На підготовчих курсах багато часу відводилося засвоєнню загальноосвітніх дисциплін. На першому курсі студенти вивчали політекономію, економічну географію, історію класової боротьби, педологію, образотворче мистецтво, російську мову, хімію, математику, українську мову, болгарську мову, ботаніку, зоологію тощо, на другому – ті ж дисципліни. На третьому курсі студентам викладали історію ВКПБ, історію техніки, політекономію, діалектичний матеріалізм, ленінізм, національне питання, поточну політику, математику, фізику, хімію, українську та російську мови, іноземну мову, літературу, природознавство, діалектику природи, біологію та генетику, фізкультуру, військову підготовку, мистецтво. Найбільше, 120 годин, студенти вивчали марксистсько-ленінську педагогіку²². На старших курсах основна увага зосереджувалася на вивченні педагогіки, педології, а також на методиці викладання рідної мови і проведенні краєзнавчої роботи. Крім названих предметів, традиційних у програмах навчальних закладів подібного профілю, у педтехнікумі викладалися також геологія і метеорологія²³.

Викладання в технікумі відбувалося в основному болгарською мовою. З огляду на це, необхідні були підручники рідною мовою, до того ж такі, що відповідали б панівній ідеології. Директор педтехнікуму Райна Кандева у своїй доповіді перед загальними зборами колективу технікуму вказувала на те, що фонди бібліотеки кількісно і якісно не відповідали новим вимогам. Особливо бракувало підручників із суспільствознавства, болгарської мови та літератури. Крім того, директор наголошувала на необхідності вилучення книг невідповідного ідейного напрямку, на яких не можна було виховувати молоде покоління²⁴. З деяких предметів підручників болгарською мовою в Україні не видавали, тому їх замовляли в Болгарії, перевірявши попередньо на відповідність соціалістичній ідеології²⁵.

¹⁹ ЦДАВО. Ф.166. Оп.4. Спр.826. Арк.5.

²⁰ Митков В.В. Болгари на Запорозькій землі: сторінки історії та культури. С.70–81.

²¹ Духан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. С.144–145.

²² ЦДАВО. Ф.166. Оп. 10. Спр. 825. Арк.133.

²³ Державний архів Запорізької області (ДАЗО) Ф.3666. Оп.1. Спр.370. Арк.14–15.

²⁴ ЦДАВО. Ф.166. Оп.10. Спр. 825. Арк.145.

²⁵ Там само. Оп.8. Спр.560. Арк.25.

Фонди бібліотеки постійно поповнювалися новими книгами. Так, якщо у вересні 1927 р. бібліотека налічувала 5176 примірників книжок, то у червні 1928 р. їх кількість досягла 6019 одиниць²⁶. Нові підручники стимулювали студентів і до якіснішого навчання. У 1931 р. при Раді Народних Комісарів було створено Українське державне видавництво національних меншин. З 1932 р. при ньому почав працювати болгарський відділ, який видавав суспільно-політичну, економічну, навчальну літературу болгарською мовою, а також художні твори класиків болгарської літератури і тогочасних болгарських письменників України. Ці видання виконували важливу функцію – забезпечували потреби болгарського населення та студентства в рідному друкованому слові. Вони були щитом, який захищав болгар від мовної та культурної асиміляції, та надихали молодь служити справі болгарської освіти, ставати викладачами, письменниками, істориками.

На початку 30-х років навчальний процес у технікумі поділився на профілі: шкільний, дошкільний та позашкільний²⁷. У навчальний план були закладені три основні цикли дисциплін: промисловий, соціально-економічний, психолого-педагогічний. *Промисловий цикл* охоплював такі дисципліни, як математика, фізика, хімія, біологія, анатомія, фізіологія, сільське господарство, метрологія, геологія, ручна праця та німецька мова. До *соціально-економічного циклу* входили економічна географія, політична економіка, історія класової боротьби, радянська конституція, методика політпросвітницької роботи, історичний матеріалізм, суспільствознавство, література та мова, історія культури. *Психолого-педагогічний цикл* охоплював педологію, педагогічну систему, дидактику та школознавство, музику, малювання, фізкультуру, а також болгарську мову та літературу²⁸.

Підвищенню ефективності навчального процесу сприяла кабінетна система, яка діяла в технікумі. У 20-х роках він мав фізичний, хімічний, природничий і педологічний кабінети, а також клас ручної праці²⁹. Заняття в спеціалізованих кабінетах давало змогу педагогам урізноманітнювати методику викладання і сприяти підвищенню інтересу учнів до навчання.

Навчально-виховний процес у Преславському педтехнікумі не обмежувався аудиторними заняттями – тут діяла добре налагоджена система позаурочної роботи. При технікумі працювали соціально-економічний, педолого-педагогічний і науковий гуртки, кваліфікаційна і методична комісії. На соціально-економічному гуртку регулярно обговорювались питання методики проведення навчального процесу зі всіх дисциплін циклу, читались доповіді про міжнародне становище, обговорювались питання перекладу, випуску і розподілу студентів. Виробничий гурток обговорював питання раціонального впровадження в життя лабораторного методу роботи з різних спеціальностей, питання літньої конференції вчителів болгарських шкіл. Педолого-педагогічний гурток розглядав питання комплектування кадрів, обговорював підручники, навчальні приладдя, проводив конференції для викладачів технікуму, агрошколи та інших шкіл. До педагогічного і наукового гуртків при технікумі входили всі студенти другого і

²⁶ ДАЗО. Ф.3666. Оп. 1. Спр.370. Арк.9 зв.

²⁷ ЦДАВО. Ф.166. Оп.10. Спр.825. Арк.128.

²⁸ Там само. Оп.6. Спр.5289. Арк.5.

²⁹ ДАЗО. Ф.3666. Оп.1. Спр.370. Арк.9 зв.

третього курсів. Діяльність цих гуртків була спрямована на поглиблене засвоєння теоретичного матеріалу, який вивчався на академічних заняттях. У технікумі працювали ще такі гуртки: профспілковий, політичний, поточної політики, жіночий літературний, загальноосвітній³⁰.

Студенти брали активну участь у роботі громадських організацій, а також у громадсько-політичних та господарчих кампаніях. Водночас вони були шефами села Діановка та радгоспу “Вольний”. Педтехнікум мав свій студентський театр за участю викладачів та місцевих учителів, обслуговував болгарське населення Мелітопольської та Маріупольської округ, лише за 1929/30 навчальний рік було організовано 15 виїздів, на яких представлено 21 виставу з музичним оформленням³¹.

При технікумі і Преславській семирічці у 1926 р. було відкрито об'єднаний методичний кабінет, який надавав допомогу учителям болгарських навчальних закладів усієї України³². Методичний кабінет і комісія здійснювали набір і розподіл науково-педагогічних і культурно-освітніх працівників по болгарських районах, популяризували і втілювали в життя нові досягнення в сфері педагогіки. До складу методкабінету і секції входили всі викладачі технікуму і семирічки, педагогічний персонал Преславської сільськогосподарської профшколи, представники місцевих партійних і профспілкових організацій. Методична секція визначала тематику роботи, затверджувала навчальні плани технікуму, сільськогосподарської школи, трудових шкіл, формувала списки рекомендованої літератури, розсилала методичні листи. Велику роботу здійснювала і кваліфікаційна комісія: вона розглядала тематику контрольних робіт, заслуховувала звіти студентів з практики, приймала захист дипломних робіт тощо³³. У серпні 1928 р. в технікумі під керівництвом С.Іджилова, який очолював болгарську секцію Наркомнацмену, проводилися двотижневі курси перепідготовки болгарських учителів³⁴. Влітку 1929 р., згідно з рішенням Наркомату освіти, в Преславському технікумі працювали курси перепідготовки учителів болгарських шкіл України та Молдавської автономної республіки, на яких основна увага приділялася новим методам навчання. Як правило, керував курсами директор технікуму. Під час болгарських трирічних курсів директором був П.Креслев, місцевий болгарин, викладач російської мови та педагогічної практики³⁵. У 1924/25 н.р. технікумом керував комуніст В.Федосов, також місцевий болгарин³⁶. У наступні роки директорами були у 1926/28 н.р. – Б.Георгієв, 1928/29 н.р. – Т.Ганєв, 1929/31 н.р. – болгарська революціонерка Р.Кандєва, 1931/32 н.р. – П.Турієць, 1932/34 н.р. – Д.Димитров, 1934/36 н.р. – А.Нейковскі, колишній вихованець технікуму, випускник Ленінградського інституту ім. Герцена³⁷. Слухачам були запропоновані такі лекційні курси: “Дослідницький метод викладання”, “Робота юних натуралістів”, “Виготовлення саморобних приладів”, “Організація живих куточків”. Лекції читали викладачі М.Марков, М.Гончаров, Н.Генчева, Р.Кандєва, С.Спасов, С.Бунтовніков³⁸.

³⁰ Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. С.142.

³¹ ЦДАВО. Ф.166. Оп. 10. Спр.825. Арк.50.

³² ДАЗО. Ф.3666. Оп.1. Спр.265. Арк.43.

³³ Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. С.143.

³⁴ Там само. С.114.

³⁵ ЦДАВО. Ф.166. Оп.4. Спр.820. Арк.2.

³⁶ ДАЗО. Ф.3666. Оп.3. Спр.89. Арк.5.

³⁷ ЦДАВО. Ф.166. Оп.10. Спр.825. Арк.5.

³⁸ ДАЗО. Ф.3666. Оп.1. Спр.370. Арк.113.

Щороку при технікумі організовувались конференції для вчителів-болгар. У 1928 р. відбулася конференція викладачів педтехнікуму, агропрофшколи, семирічної та чотирирічної болгарських шкіл Преславу зі студентами старших курсів. Учасники конференції створили об'єднану методичну комісію для керівництва педагогічним процесом усіх болгарських навчальних закладів³⁹.

Важливою складовою підготовки учителя в технікумі стали навчальні екскурсії, які мали на меті не тільки загальноосвітню, а й виробничо-педагогічну роботу. Оскільки учні технікуму здебільшого походили з сільської місцевості, відвідування промислових і культурних центрів країни – Москви, Харкова, Ростова, Новоросійська, Тіфліса – мало для них важливе пізнавальне значення, суттєво розширювало їхній світогляд⁴⁰.

У 20-х роках Преславський технікум став не тільки науково-педагогічним, а й культурно-просвітнім центром болгар України. В квітні 1925 р. в Преславі відбулась Всеукраїнська конференція болгарських працівників культури. З цього ж року при технікумі розгорнули роботу постійно діючі курси працівників установ культури болгарських сіл, на яких з лекціями виступали викладачі технікуму⁴¹.

Педагоги технікуму і студенти старших курсів регулярно виступали перед мешканцями болгарських сіл з лекціями на суспільно-політичні теми. Велику роботу серед населення проводили політичні емігранти з Болгарії: вони опікувалися культурно-освітніми установами, брали участь у виборчих кампаніях до сільрад, очолювали жіночі організації тощо⁴².

На початку 30-х років розпочалося поступове згорання професійної освіти серед національних меншин. На той час уже була сформована струнка, розгалужена, ефективна у своїй діяльності система закладів та установ, які мали задовольняти культурно-освітні потреби національних меншин України, надавати методичну допомогу в навчально-освітній роботі та науково її спрямовувати. Однак з 1932–1933 рр., у період зміцнення командно-адміністративної системи й утвердження культу особи, державна політика щодо національних меншин почала змінюватися. Це позначилось і на роботі Преславського педтехнікуму. Так, під час перевірки технікуму у квітні 1932 р. цілком безпідставно викладачів та методистів педтехнікуму було звинувачено у непрофесійності. Інспектори зазначали, що більшість існуючих програм методологічно не витримані, не відображають специфіки педтехнікуму, не пов'язані з практичним завданням, з практичною участю в соцбудівництві, пропагують безпартійність тощо. Викладача педагогіки та педології С.Бунтовнікова, який закінчив вищу духовну академію, звинуватили у невідповідності тогочасним поглядам на викладання педагогіки. План з педагогіки та педології С.Бунтовніков будував на засадах Болонського процесу, що на той час було неприпустимим. Методиста П.Креслева, який походив з багатой селянської родини, звинуватили у невідповідності своєму призначенню – з точки зору як ідеологічного, так і методичного керівництва. Зазначалося, що “методи навчання недостатньо активні, зовсім відсутні бригадні заняття за планом. Циклові комісії скликалися дуже рідко. Кабінети та лабораторії обладнані, але несистематич-

³⁹ ДАЗО. Ф.3666. Оп.1. Спр.370. Арк.10.

⁴⁰ Савченко О.І. До питань про Преславський болгарський педагогічний технікум. С.104–108.

⁴¹ Дихан М.Д. Болгари-політемігранти у соціалістичному будівництві на Україні в 1924–1929 рр. С.113.

⁴² Там само. С.144–145.

но, мало використовуються, мають музейний вигляд. Навчання не побудоване за методом соцзмагання, жодного ударника як з боку студентів, так і з боку викладачів⁴³. Ці факти свідчать про те, що з 30-х років професійна освіта все більше зазнавала тисків влади.

У звіті за перший семестр 1932/33 н. р. новий директор Преславського педтехнікуму Д.Димитров зазначив, що технікум досі працює за старими програмами, хоч і перевіреними на циклових комісіях. У навчальному плані на 1932/33 н.р. кількість годин на болгарську мову і літературу було скорочено з 300 до 198, що не забезпечувало нормальну підготовку болгарських педкадрів. До того ж, з 11 викладачів тільки шість мали вищу освіту, інші п'ять – незакінчену вищу. Болгарською мовою викладало лише восьмеро викладачів. Директор також констатував відсутність педагога та педолога болгарина – без нього технікум не охоплював основних спеціальних дисциплін⁴⁴.

У 1932/33 н.р. педтехнікум недобрав 30 студентів, що пояснюється небажання молодих людей навчатися в поганих умовах. Більшість абітурієнтів обирала новий Одеський болгарський педтехнікум, який об'єднався з Одеським педагогічним інститутом⁴⁵.

Ще один суттєвий чинник – голод 1932–1933 рр. і скрутне економічне становище в Україні не минули і місцеве болгарське населення. У листопаді 1932 р. педтехнікум був знятий з постачання хлібом, паливом, не завершено ремонт у навчальних корпусах, до того ж вирувала епідемія тифу, тому навчання проходило або з перервами або взагалі не відбувалося⁴⁶.

Педтехнікум мав сім гуртожитків (колишні куркульські будинки), не пристосованих для проживання великої кількості людей, тому зі 120 осіб у них залишилося проживати тільки 90. Студенти покидали гуртожитки через тісняву, відсутність опалення, води, світла, меблів тощо⁴⁷.

Студентів, прийнятих на перший курс, забезпечували громадським харчуванням у їдальні в рахунок майбутньої стипендії. Але стипендію мали лише 30% першокурсників, які отримували по 25 руб. – цієї суми не вистачало навіть для оплати за харчування. Громадським харчуванням було забезпечено лише 169 студентів, 63 з них отримували лише хліб. Через відсутність харчів студенти харчувалися лише приварком, що призвело до масових прогулів, хвороб та ін. Зарплату викладачам теж затримували. Щоб якось вижити, і студенти, і викладачі ходили у колгосп на збирання бавовни, за що отримували хліб. Але цього було недостатньо, бо центральне керівництво взагалі припинило фінансування. З огляду на вкрай скрутну ситуацію, студентів відпускали додому без стипендій на позапланові канікули⁴⁸. Через відсутність коштів Преславський педтехнікум не міг забезпечити методичним керівництвом і щорічну районну педагогічну конференцію.

⁴³ ЦДАВО. Ф.166. Оп.10. Спр.825. Арк.63.

⁴⁴ Там само. Арк.5.

⁴⁵ Там само. Арк.10.

⁴⁶ Там само. Арк.1–5.

⁴⁷ Там само. Арк.6.

⁴⁸ Там само. Арк. 8.

Жодну з установ, що обслуговували етнічні меншини, у ті роки не оминули репресії. З 1933 р. згорання політики коренізації увійшло у фазу боротьби з “національною контрреволюцією”, в ході якої знищувалася найбільш активна частина представників болгарської меншини – інтелігенція, діяльність якої була спрямована на відродження національної свідомості. Терор проти національної інтелігенції супроводжувався наступом на інституції, пов’язані з навчально-освітньою діяльністю. Постанова ЦК КП(б)У від 13 грудня 1933 р. “Про кадри шкіл нацменшостей” відзначала особливу роль національних шкіл у планах контрреволюціонерів для молодого покоління в антирадянському дусі. Постановою намічалось проведення перевірок спеціальними комісіями для виявлення “антирадянських елементів” як у школах, так і в технікумах. Багатьох викладачів було звільнено з роботи або засуджено до різних термінів ув’язнення. Найбільш гучною політичною справою проти болгар стала так звана справа “Болгарської контрреволюційної організації”, “розкрита” органами НКВС на початку 1938 р. У членстві у цій організації було звинувачено як працівників апарату ЦК КП(б)У, так і рядових колгоспників і вчителів болгарських шкіл. По цій справі проходило понад 80 учасників, серед яких кращі представники болгарської інтелігенції та політемігранти, які вірою і правдою служили радянській владі: Д.Димитров, А.Дівіджієв, Д.Марков, Й.Стоянов та ін.⁴⁹

Про перехід до репресивної політики в державі свідчило закриття Преславського педагогічного технікуму і створення на його основі в 1938 р. звичайної загальноосвітньої школи.

Здійснений огляд дає підстави стверджувати, що за незначний час (1921–1932 рр.) болгарський педагогічний технікум став авторитетним навчальним закладом, першою і єдиною на території СРСР спеціалізованою навчальною установою, що готувала болгарських учителів для початкової та загальної освіти в болгарських національних районах та Криму. Попри те, що технікум, як і всі навчальні заклади в радянській освітній системі, зазнавав ідеологічного та політичного впливу на викладачів та студентство, в житті болгар України він став важливим культурно-освітнім центром. Багато випускників Болгарського педагогічного технікуму стали науковцями, письменниками, істориками, журналістами. Засобами ж формування національної самосвідомості у цьому навчальному закладі були насамперед різні навчальні дисципліни, особливо болгарська мова, література, історія, вивчення яких збагачує духовний світ особистості, формує найяскравіші риси громадянина, інтелігента, представника свого народу.

⁴⁹ Мельник Н. І. Національно-культурний розвиток болгарської меншини України в 20–30-х рр. ХХ ст. С.148.

**PREPARING OF THE BULGARIAN TEACHERS
IN PRES LAVSKI PEDAGOGICAL TECHNICAL SCHOOL (20-30 years XXth c.)**

Alena SENIUK

*Zaporizhzhya national University
74 Lenin Ave., Zaporizhzhya, 69063
Department of source studies, historiography and special historical disciplines
e-mail: Alena_sn@ukr.net*

In article we set the object to open a role of the Preslavsky pedtekhnikum in cultural and educational development of the Bulgarian ethnic group of Ukraine in the 20-30th of the XX century, to define features of the organization and the content of educational process. As a result, of the analysis the author proves that despite active ideological and political influence on teachers and students, educational institution became the cultural and methodical center of the Bulgarian national revival in Ukraine. He trained not simply qualified teachers, and brought up the national intellectuals. But unfortunately, as a result of transition to repressive policy the pedagogical technical school was liquidated.

Key words: Ukraine, Bulgarian national areas, Preslavsky pedagogical technical school, national education, indigenization.

**ПОДГОТОВКА БОЛГАРСКИХ
КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ РАБОТНИКОВ
В ПРЕСЛАВСКОМ ПЕДТЕХНИКУМЕ (20–30-е годы XX ст.)**

Алёна СЕНЮК

*Запорожский национальный университет
пр. Ленина, 74, Запорожье, 69063
Кафедра источниковедения, историографии и специальных исторических дисциплин
e-mail: Alena_sn@ukr.net*

В статье освещается роль Преславского педтехникума в подготовке педагогических кадров для болгарских школ Украины в 20–30-е годы XX ст. Это учебное заведение длительное время было единственным болгарским специализированным учебным заведением на территории СССР, которое выполняло не только научно-педагогическую, но и культурно-просветительскую функции, обеспечивая культурное строительство в болгарских национальных районах. Однако уже с 1933 г. началось свертывание политики коренизации и всех её достижений, в том числе успехов болгарского образования. Следствием перехода к репрессивной политике в СССР стало закрытие Преславского педтехникума. В 1938 г. он был реорганизован в общеобразовательную школу.

Ключевые слова: Преславский педтехникум, Украина, коренизация, национальное образование, болгары.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.15
Прийнята до друку 16.06.15